

3. Крамар О. Газпром-2 / О. Крамар // Український тиждень. – 2012. – № 47.

4. Рудь А.И. Пути снижения энергоёмкости ВВП Украины: методология и практика / А.И. Рудь // Вісник Хмельницького національного університету. Сер.: Економічні науки. – 2011. – Т. 3. – № 5.

5. Клюев А. Майбутнє України: глобальні виклики та можливості / А. Клюев // Дзеркало тижня. – 2011. – № 35.

Кордюк Н.И. Усиление энергетической безопасности Украины

Рассматривается усиление энергетической безопасности Украины путем поиска новых поставщиков газа, переориентации на уголь, сланцевый газ, увеличения добычи газа на шельфе, обновления гидро- и атомных электростанций, а также реализации других факторов Энергетической стратегии Украины на период до 2030 года.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, газ, уголь, сланцевый газ, атомные и гидроэлектростанции, спотовый рынок, инновации.

Kordyuk N.I. Enhancing of energy security of Ukraine

Strengthening of energy security of Ukraine by finding alternatives provider of gas from other countries, shift to coal, shale gas, increasing of gas production offshore, updating of hydro and nuclear power plants and implementation of other factors of the Energy Strategy of Ukraine for the period up till 2030.

Key words: power safety, gas, coal, shale gas, atomic and hydroelectric power stations, spot market, energycapacity, innovations.

Стаття надійшла 26 лютого 2013 р.

УДК [65.012.8:33(477)]

Н.В. Наконечна, У.В. Щурко

ПРОТИДІЯ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто причини та наслідки фінансових зловживань з огляду на їх вплив на економічну безпеку держави. Проаналізовано заходи протидії мінізації та ілєгалізації економіки та запропоновано шляхи вирішення проблеми.

Ключові слова: протидія фінансовим злочинам, економічна безпека держави, система фінансової безпеки.

Постановка проблеми. Одним з ключових питань формування правової держави в процесі євроінтеграційних намірів України є протидія фінансовим злочинам, у т.ч. відмиванню грошей і злочинам у транскордонній та міжнародній сферах. Інтеграція нашої держави у світовий економічний простір ускладнюється відсутністю ефективної національної системи протидії легалізації кримінальних доходів.

Протидія фінансовим злочинам стає невід'ємною компонентою державного і суспільного механізму зміцнення фінансової безпеки на всіх рівнях. У щорічному міжнародному рейтингу за «Індексом сприйняття корупції-2012» Україна посіла 144-те місце серед 176 країн [1]. Таку ж, як і в Україні, оцінку – 26 (на пункт нижче, ніж 2011 року) – отримали Республіка Конго, Сирія, Центральноафриканська Республіка, Камерун та Бангладеш. Згідно з дослідженням «The Heritage Foundation» станом на березень 2013 р. Україна посіла 161 місце за «Індексом економічної свободи – 2013», опинившись у групі країн з «невільною» економікою [2].

Стан дослідження. Проблеми фінансової безпеки держави досліджують українські науковці О. Барановський, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, Я. Гончарук, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Мунтіян, А. Мокій, А. Сухоруков, М. Флейчук та ін. Одними з перших питання фінансової безпеки досліджували В. Шлемко та І. Бінько, які у своїй монографії подають трактування фінансової безпеки як «такого стану фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [3]. Упродовж тривалого періоду вчені заперечували, спростовували, доповнювали або розширювали розуміння фінансової безпеки, хоча єдиного підходу так і не було досягнуто. Створення єдиної системи ефективного забезпечення фінансової безпеки потребує поглибленого вивчення передумов, ризиків і можливостей.

Зважаючи на актуалізацію проблеми фінансових злочинів і зловживань, саме визначення можливих шляхів подолання існуючих проблем у фінансовій сфері та вироблення механізмів протидії стало **метою** цього дослідження.

Виклад основних положень. Передумови поширення тінізації економічних відносин в Україні виникли ще за часів колишнього СРСР, із посиленням нагромадженням тіньових капіталів у 1985–1991 рр. (період «перебудови»). Умови для розвитку тіньової кримінальної діяльності посилювались спотвореною галузевою та регіональною структурою економіки, її надмірною монополізацією. Позначили-

ся й відчутні помилки у здійсненні реформ, зокрема спричинених прискореною лібералізацією та приватизаційними процесами, розбудовою фінансового сектора.

Одним із чинників значної тінізації економіки України є недосконалість системи оподаткування, в т.ч. його надмірність. Сам термін «тіньова економіка» визначає ту її частину, в межах якої суб'єкти господарювання ухиляються від сплати податків. Виходячи з цього, потенційні заходи з детінізації економіки можна поділити на: 1) удосконалення системи оподаткування, зменшення податкового тиску; 2) посилення контролю держави за фінансовими та товарними потоками суб'єктів господарської діяльності, що дало б можливість збільшити обсяги податкових надходжень; 3) посилення адміністративної, фінансової та кримінальної відповідальності за несплату податків, або навпаки – амністія «тіньових» доходів з одночасним поліпшенням умов оподаткування [4, с. 84; 5].

До законодавчих важелів, які використовує Україна для протидії відмиванню «брудних» грошей, належить Кримінальний кодекс, який передбачає карну відповідальність за діяльність, пов'язану з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 Кримінального кодексу (КК) України), та за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209-1 КК). Важливі механізми протидії отриманню незаконних доходів містить і прийнятий у 2002 р. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [6]. Посилення правових основ протидії відмиванню брудних грошей забезпечує і Закон України «Про банки і банківську діяльність» [7]. У Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [8] визначено дії, які належать до легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, як такі, що пов'язані з коштами, одержаними внаслідок вчинення злочину, спрямовані на приховування джерел походження зазначених коштів чи сприяння особі, яка є співучасником у вчиненні злочину.

Основні способи «відмивання» ефективно можуть використовуватися в усіх сферах економіки, особливо у фінансовому секторі, зовнішньоекономічній діяльності та промисловості. Зокрема, основними правопорушеннями у фінансовій системі України є протиправні кредитні операції та махінації з використанням бюджетних коштів, що здійснюються через підроблення та фальсифікацію документації (бухгалтерська звітність, паспорти тощо), з використанням «компанії-оболонки».

Процес забезпечення фінансової безпеки охоплює: оцінку загроз економічній безпеці; оцінку поточного рівня забезпечення фінансової безпеки та ефективності запобігання шкоді від негативних дій; планування заходів із забезпечення фінансової безпеки і розробку рекомендацій; бюджетне планування реалізації пропонованого комплексу заходів та ін. (рис. 1).

Моніторинг, контроль та розробка заходів з протидії фінансовим злочинам та легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, належать до компетенції численних міжнародних та вітчизняних організацій, серед яких: ООН, що видає резолюції щодо боротьби з корпоративною корупцією, Організація економічного співробітництва і розвитку, Міжамериканська конвенція боротьби з корупцією, Міжнародна торгова палата та міжнародна організація з боротьби із відмиванням «брудних» грошей (FATF), об'єднана Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO), Державна служба фінансового моніторингу та ін.

Рис. 1. Заходи системи забезпечення фінансової безпеки

Найчастіше для «відмивання» коштів як в Україні, так і за кордоном використовуються кредитні та фінансові установи. Насамперед для махінацій використовують банки нерозвинених країн, де законодавство щодо боротьби з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом, взагалі відсутнє або працює лише формально. Нелегальні фінанси вкладаються в депозити, цінні папери і страхові поліси. Шляхи вивозу капіталу можуть бути різними: (1) фізичне переміщення готівки за кордон; (2) укладання зовнішньоекономічних контрактів щодо імпорту товарів, послуг, прав інтелектуальної власності; (3) використання схем із залученням офшорних компаній. Внаслідок цього впродовж останніх років для України набули загальнодержавного характеру проблеми, пов'язані з «відмиванням» коштів через офшорні зони, та незаконна компенсація відшкодуванням ПДВ [9; 10]. Поряд з позабанківським грошовим обігом, у тіньовій діяльності широко використовується фінансова система України. Проявами цього стали штучні банкрутства деяких банків, використання фондового ринку для спекуляцій з акціями, поширення тіньових схем у страховому секторі.

Законом передбачено правові засади та організація діяльності із запобігання та протидії, в тому числі фінансового моніторингу сумнівних фінансових операцій. Закони та інші нормативно-розпорядчі документи виявилися недосконалими, організаційна структура та її реалізація – неефективними. Зокрема, система недостатньо зорієнтована на запобігання злочинним спробам легалізувати доходи кримінального походження, не налагоджено належного зв'язку та взаємодії фінансово-кредитних установ із правоохоронними органами. Система фінансового моніторингу, передусім у напрямку виконання нею кримінологічної функції щодо запобігання та протидії легалізації «брудних» грошей, часто несвоечасно та неповно реагує на інформацію про сумнівні фінансові операції з ознаками відмивання, тому не відіграє своєї ролі інформаційно-кримінологічного засобу виявлення злочинних форм легалізації кримінальних доходів та злочинних угруповань, які використовують ці форми [11; 12]. Законодавство України покладає ключову функцію із запобігання та протидії фінансовим злочинам на органи фінансового моніторингу. Окреслено такі функції первинного фінансового моніторингу: (1) організаційно-управлінська; (2) контролю; (3) аналітична; (4) інформаційна (див. рис. 2).

Відповідно до результатів досліджень кожна функція первинного фінансового моніторингу, в тому числі в банках, має кримінологічну складову. Первинний фінансовий моніторинг як засіб запобігання легалізації злочинних доходів належить до системи запобіжної антикримінальної діяльності. Здійснюючи диференціацію запобіжних захо-

дів за рівнем їх застосування, що відповідає рівню функціонування злочинності, її детермінантів, первинний фінансовий моніторинг охоплює загальносуспільний, груповий, індивідуальний рівні. В основному він здійснюється на груповому рівні стосовно груп детермінантів, які обумовлюють факти відмивання, а також на індивідуальному рівні – щодо умов, обставин, які сприяють конкретному факту відмивання, відповідній фінансовій операції.

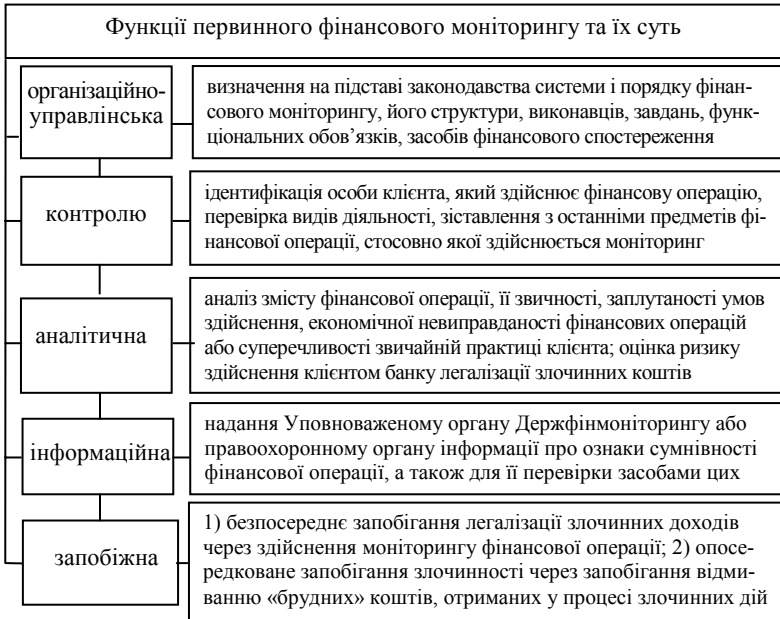

Рис. 2. Використання первинного моніторингу в системі запобігання фінансовим злочинам

Замість реальних заходів з подолання економічної кризи і модернізації економіки в Україні відбулася лише їх імітація, що не дало очікуваних результатів. Якщо економіка США після кризи зазнала значних змін, передусім у банківсько-фінансовому секторі, будівництві, автомобілебудуванні, то в Україні все залишилося у докризовому вигляді. Деградація легальної економіки як загроза у сфері фінансової безпеки – перша структурна деформація української економіки. Успіх чи невдача економічних реформ у протидії тіньовому сектору в Україні буде визначатись ефективністю вибору загальних концептуальних принципів, завдань і цілей реформування.

Єдиним шляхом для України посісти гідне місце у посткризовій системі міжнародного поділу праці є орієнтація на концепцію випередження. Концепція випереджального розвитку передбачає спрямування зусиль і ресурсів на розвиток тих галузей, які будуть провідними в економіці XXI століття. Серед «галузей майбутнього» повинні бути наукомісткі та високотехнологічні галузі: ракетно-космічна та авіабудівна, точне та енергетичне машинобудування, розробки кібернетичних систем, програмування, виробництво напівпровідникових матеріалів та забезпечення протидії фінансовим злочинам. Без реформування сфери протидії фінансовим злочинам, яке є одним з найактуальніших соціальних проблем сучасності системи державного управління, буде складно подолати цей опір.

Країни з ринковою економікою в Латинській Америці засобом боротьби з тіньовою діяльністю визнали зміну економічної політики. Вони спрямували свої зусилля на зміцнення грошово-кредитної структури для скорочення доларизації, створили місцеві ринки капіталу, лібералізували їх і підвищили рентабельність, а також зруйнували злочинний симбіоз у господарській діяльності основного підприємства і тіньового співвласника. Ці заходи допомогли зменшити вплив на структуру об'єктів власності шляхом вилучення з неї тіньової компоненти. Для забезпечення виходу економіки України з тіні необхідно стимулювати з боку держави процеси легальних заощаджень і накопичень середнього класу.

Для оцінки тіньової економічної діяльності використовують: 1) мікрометоди – прямі методи (методи вибіркового обстежень, методи безпосередньої перевірки, методи економіко-правового аналізу); 2) макрометоди – опосередковані методи (монетарний метод, метод розходжень); 3) змішані методи (метод прихованих змінних, комплекс методів).

В Україні поширеним є метод сталих взаємозв'язків О. Турчинова [13], за яким послідовність розрахунків охоплює: перевірку можливості використання методичного підходу, враховуючи зміни енергомісткості виробництва; визначення коефіцієнтів споживання електроенергії у розрахунку на одиницю ВВП або доданої вартості за галузями і за роками ретроспективного і прогнозованого періодів; розрахунок реальних обсягів виробництва; визначення обсягів «тіньового» виробництва за роками аналізованого періоду; розрахунок коефіцієнтів «тінізації» виробництва; визначення реальної зміни обсягів виробництва.

В умовах нашої країни ці проблеми ускладнюються: (1) істотними розбіжностями в оцінці й структурі сфер виробництва та торгівлі різних міністерств та відомств (Державний комітет статистики, Державна митна служба України, Державна податкова адміністрація, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та ін.); (2) знач-

ними обсягами роздрібної торгівлі фізичних осіб, не зафіксованими податковою службою; (3) проблемами визначення обсягу імпорту та транзиту газу і нафтопродуктів трубопроводами; (4) небажанням комерційних підприємств надавати достовірну інформацію органам статистики. В Україні практично не використовуються подібні комплексні дослідження (наприклад, мікродослідження та податковий аудит) через високу вартість їх проведення і відсутність фінансування.

На сучасному – посткризовому – етапі розвитку фінансова безпека як складова економічної безпеки держави інтенсивно вивчається. У фінансовому секторі українська економіка стала більш вразливою через втрату конкурентоспроможності, слабке управління і відсутність прозорості. Серед виявлених недоліків – недосконалий регламентований банківський сектор, не надто вільні ринкові структури, слабка конкуренція, обмеження у торгівлі. Крім того, українська економіка інтенсивно опиралась на резерви в іноземній валюті для підтримки економічного розвитку, що спричинило значний довгостроковий дефіцит рахунків поточних операцій. Значна його частина фінансувалася за рахунок припливу капіталу, який не створює заборгованості, – прямих іноземних інвестицій.

Серед процесів у фінансовій сфері відбувалося одночасне зростання зовнішніх запозичень, особливо з боку приватного сектора економіки. Іноземне фінансування підтримувало зростання кредитів в іноземній валюті навіть для позичальників, які не одержують доходів в іноземній валюті. У підсумку з ризиком зміни обмінного курсу зіткнулися ті, хто найменше міг з ним упоратися, – громадяни, а банкам довелося «приборкувати» фінансові ризики. Результати дослідження у фінансовому секторі показали, що зарплати зростали швидше, ніж продуктивність, конкурентоспроможність. Головним двигуном економічного зростання став попит на внутрішньому ринку. У посткризовому періоді Україна поступово повертає довіру міжнародних фінансових інститутів, бо намагається своєчасно виконувати свої боргові зобов'язання.

Стратегічна загроза посилення іллегалізації господарської діяльності у різних сферах економіки обумовлює потребу в стратегічних рішеннях щодо окреслення процесу легалізації національної економіки. При цьому масштаби проникнення іллегального сектора в офіційну економіку, рівень інституційного оформлення нелегальної діяльності досягли такого розвитку, що недостатньо застосовувати лише заходи покарання за окремі злочини, посилення захисту прав власності, спрощення процедур реєстрації – необхідно виробити комплексну систему протидії цьому негативному економічному явищу.

Висновки. Системна легалізація економіки повинна охоплювати: (1) визначення залежності динаміки іллегалізації від зміни зовнішніх та внутрішніх чинників; (2) вивчення законодавчо-нормативної бази та засобів протидії іллегалізації у країнах з перехідною економікою та розвинених країнах з нижчим рівнем іллегалізації; (3) визначення й усунення недоліків у вітчизняному законодавстві; (4) оцінку адаптивності проаналізованого законодавства до умов України; (5) тестування управлінських рішень у сфері регуляторної політики, враховуючи ризики іллегалізації зовнішнього та внутрішнього секторів.

1. Офіційна сторінка міжнародної організації Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2012.

2. Index of Economic Freedom 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>.

3. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с. – (Сер. «Нац. безпека»; Вип. 2).

4. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 614 с.

5. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.

6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.

7. Про банки і банківську діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.

8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2.

9. Флейчук М. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.

10. Засанський В.В. Механізми управління детінізацією економіки України у трансформаційний період (фінансово-кредитний аспект): дис. ... д-ра екон. наук: 08.02.03 / В.В. Засанський; Національний технічний ун-т України «КПІ». – К., 2003. – 407 с.

11. Feige E. Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach / E. Feige // World Development. – 1990. – Vol. 18 (7). – P. 981 – 1002. (P. 983, P. 985).

12. Вплив «втечі капіталу» на макроекономічний розвиток України // Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. д.е.н., проф. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2006.

13. Турчинов О. Науково-методологічні дослідження тіньової економіки / О. Турчинов. – К.: Вид-во НАН України, 1997. – С. 25–32.

Наконечная Н.В., Щурко У.В. Противодействие финансовым преступлениям как предпосылка формирования эффективной системы финансовой безопасности

Рассмотрены причины и последствия финансовых злоупотреблений, учитывая их влияние на экономическую безопасность государства. Проанализированы меры противодействия тенизации и иллегализации экономики и предложены пути решения проблемы.

Ключевые слова: *противодействие финансовым преступлениям, экономическая безопасность государства, система финансовой безопасности.*

Nakonechna N.V., Shchurko U.V. Counteracting financial crimes as a prerequisite of establishing an efficient system of financial security

The article deals with the causes and consequences of fraud because of their impact on the economic security of the state. The countermeasures of shadowing and illegalization of economy are analyzed, and the ways of solving the problems are offered.

Key words: *countering financial crimes, economic security of the state, the system of financial security.*

Стаття надійшла 28 березня 2013 р.

УДК 338.242

Д.О. Остапчук

**ФОРМУВАННЯ СИНЕРГЕТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Досліджуються методологічні основи економічної безпеки держави. Система національної економічної безпеки аналізується з позицій нелінійності та складності економічних процесів. Обґрунтовується необхідність розширення категоріального апарату економічної безпеки такими поняттями, як «синергетичний ризик», «синергетична загроза», «синергетичний ефект».

Ключові слова: *система економічної безпеки держави, система економічних зароз, синергетична економіка, синергетичний ефект, синергетичний ризик, синергетична загроза, зона синергетичного ефекту.*

Постановка проблеми. Глобалізація, взаємозалежність економік та суспільств, яка постійно посилюється, виникнення нових загроз безпеці держав суттєво зменшили актуальність лінійного підходу, зорієнтованого на один вимір. Світове суспільство стало незворотно взаємозалежним, у ньому постійно пересуваються робоча сила, ідеї, товари і ресурси. В такому світі необхідна нова культура безпеки, яка проходить крізь кордони.